

L'APRENTATGE SERVEI A LES UNIVERSITATS PÚBLIQUES CATALANES. ESTAT ACTUAL I QÜESTIONS PEL DEBAT

Jaume Bellera Solà
Universitat de Girona
jaume.bellera@udg.edu

Pilar Albertín Carbó
Universitat de Girona
pilar.albertin@udg.edu

Ana M. Bofill Ródenas
Universitat de Girona
anamaria.bofill@udg.edu

Anna Bonmatí Tomás
Universitat de Girona
anna.bonmati@udg.edu

Raquel Heras Colas
Universitat de Girona
raquel.heras@udg.edu

Mariona Masgrau Juanola
Universitat de Girona
mariona.masgrau@udg.edu

Pere Soler Masó
Universitat de Girona
pere.soler@udg.edu

Resum

L'Aprenentatge Servei (ApS) es presenta com una pràctica educativa innovadora caracteritzada per combinar processos d'aprenentatge amb la realització d'un servei a la comunitat. Aquesta comunicació vol aprofundir en aquesta pràctica educativa i conèixer quin és el seu estat actual d'implementació i consideració en les universitats públiques catalanes. Es parteix d'una recerca d'informació en cadascuna de les universitats i d'entrevistes als principals responsables acadèmics. L'objectiu final és formular qüestions que puguin ajudar-nos a resoldre algunes de les problemàtiques detectades i aportar algunes propostes concretes.

Text de la comunicació

1. Contextualització i objectius

És sabut que els tres pilars bàsics de l'educació superior són la recerca, la docència i la participació en la millora social, l'anomenada tercera missió de la universitat que ja s'està treballant en el marc de la *Estrategia Universidad 2015* (Ministerio de Educación). Per tant, entenem que una de les missions de la universitat és la de promoure ciutadans responsables, capaços d'involucrar-se en la millora del seu context social (Soska *et al*, 2010; Comes, 2007). Per optar per aquesta transformació del context social cal creure primer que un altre món és possible, i això ens portarà a promoure la complicitat amb el territori, a implicar-nos en projectes comunitaris, recollint «el llegat d'aquestes pedagogies compromeses amb els ideals d'autonomia, participació i democràcia educativa» (Puig *et al*, 2009) I això és, precisament, el que engloba en un sol procés l'Aprenentatge Servei (ApS).

La solidesa d'aquesta proposta educativa té més referents:

1. És l'espai de l'aprenentatge ètic on els estudiants aprenen valors democràtics i de socialització política (Martínez, 2010).
2. És una resposta molt clara al que estableix l'article 64.3 del Real Decreto 1791/2010, de 30 de desembre, pel qual s'aprova l'Estatut de l'Estudiant Universitari d'acord amb el qual les universitats afavoriran pràctiques de responsabilitat social i ciutadana que combinin aprenentatges acadèmics, en les diferents titulacions, amb prestació de servei a la comunitat orientat a la millora de la qualitat de vida i la inclusió social.
3. És afí al concepte de Responsabilitat Social Universitària en el qual s'està treballant en el marc de la *Estrategia Universidad 2015* del Ministerio de Educación (Marquès, 2011).
4. Fa clara al·lusió als quatre pilars bàsics de l'educació que cita l'informe de la comissió Delors a la Unesco (Delors, 1996), i sobretot a l'últim –aprendre a viure junts, a viure amb els altres–, on les dimensions pedagògica i de servei de l'ApS adquireixen tot el seu sentit

com a experiència única, com a esdeveniment educatiu i d'interacció social que afavoreix, amb el descobriment de l'altre i el treball cooperatiu cap a objectius comuns, el desenvolupament de la responsabilitat social de l'estudiant i de manera indirecta, també la responsabilitat social de la mateixa universitat.

5. Finalment, pel que fa a la dimensió acadèmica de la universitat, suposa un recurs d'innovació docent quant a la creació de nous espais, noves formes i nous instruments d'aprenentatge, i també i sobretot quant a la capacitat de generar noves sinergies que ajudin a repensar el rol del docent i el paper de l'educació a les noves societats actuals (Tapia, 2010).

En definitiva, podem definir l'ApS com una pràctica educativa que combina processos d'aprenentatge amb la realització d'un servei a la comunitat, en la qual l'estudiant assoleix el protagonisme principal perquè és l'eix a partir del qual s'articula tot el procés, i on l'eina principal per treballar és el projecte, que ha d'integrar una preparació acadèmica, una activitat de servei, i una reflexió estructurada (Puig *et al*, 2009).

Aquesta pràctica educativa innovadora al nostre país, ja fa temps que està instaurada en els campus universitaris d'altres països –EUA, Canadà, Anglaterra, etc.–, on també existeixen xarxes actives d'ApS consolidades (Naval, 2008).

A l'Estat espanyol, la Red Universitaria de Aprendizaje Servicio va consolidant una activitat regular. Algunes de les universitats catalanes hi estan vinculades i n'han estat elements molt actius. La realitat és, però, que entre les universitats públiques de Catalunya la situació és molt desigual pel que fa a la implementació i reconeixement de l'ApS com a metodologia i pràctica arrelada a la formació universitària. Per això, aquesta comunicació vol aprofundir en aquesta realitat i conèixer quin és l'estat actual d'arrelament i consideració d'aquesta pràctica educativa.

Amb aquesta comunicació pretenem aprofundir en aquesta pràctica educativa i conèixer quin és el seu estat actual d'implementació i consideració en les universitats públiques catalanes.

2. Estat actual de l'ApS

Després de fer una primera recerca a partir de la informació disponible a les pàgines web de les diferents universitats, hem detectat que a les Universitats de Barcelona i Rovira i Virgili apareix el concepte d'ApS de forma visible com a pràctica institucionalitzada a diferents nivells. La resta d'informació recollida sobre d'altres universitats fa referència a iniciatives individuals o de grups i experiències puntuals en algunes titulacions. Aprofundint en aquesta informació, i a través d'entrevistes a persones vinculades directament a l'ApS en el marc universitari, hem realitzat un primer diagnòstic de l'estat d'implementació de l'ApS en cadascuna de les dimensions de la universitat, d'acord amb els paràmetres que va establir Furco (2001b) per mesurar el nivell d'institucionalització. Si bé és cert que aquests paràmetres s'havien pensat, inicialment, com a rúbrica per a una autoavaluació, els resultats obtinguts en la seva aplicació externa adaptada ens poden ajudar a entreveure les tendències de l'ApS els propers anys.

Per establir aquest nivell hem tingut en consideració les cinc dimensions següents:

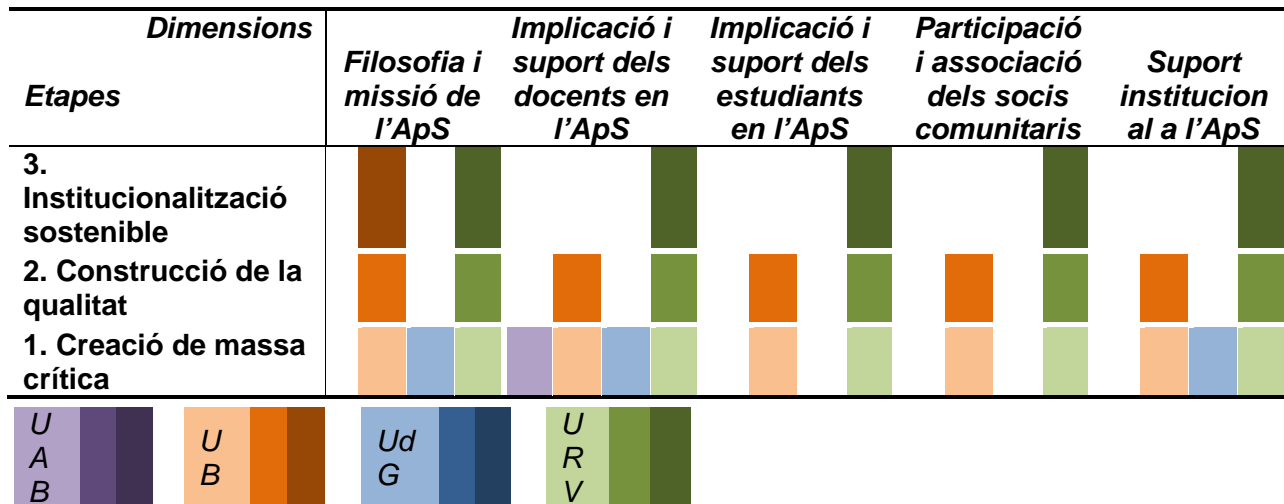
1. Filosofia i missió de l'ApS.
2. Implicació i suport dels docents en l'ApS.
3. Implicació i suport dels estudiants en l'ApS.
4. Participació i associació dels socis comunitaris.
5. Suport institucional a l'ApS.

I ens hem centrat en les tres etapes següents de desenvolupament:

1. Primera etapa o de creació de massa crítica. És l'etapa d'aparició esporàdica i primers reconeixements de l'ApS. Construcció de les primeres bases de suport a nivell de la universitat.

2. Segona etapa o de construcció de la qualitat. Etapa en què es desenvolupen algunes iniciatives d'ApS i es comencen a plantejar criteris de qualitat.
3. Tercera etapa o d'institucionalització sostenible. Etapa de desenvolupament consolidat d'experiències d'ApS. La universitat el té completament institucionalitzat.

Així doncs, a partir de la informació recollida i dels resultats dels qüestionaris obtinguts, apliquem els diferents nivell d'avaluació de Furco i obtenim els resultats que presentem de forma simplificada en la següent taula:

El dibuix final resultant mostra que tan sols una institució universitària es troba en la zona òptima d'implementació (en l'etapa 3 d'institucionalització sostenible en cadascuna de les cinc dimensions), la qual cosa ens porta a pensar de seguida en els dèficits i les mancances que tenen, avui per avui, les experiències d'aprenentatge servei en el marc universitari, i en les possibles propostes que es podrien impulsar per tal de facilitar aquest procés. Unes propostes que, a la llum d'aquests resultats, haurien d'estar estretament vinculades a cadascuna de les dimensions de la universitat, amb tots i cadascun dels factors que les componen, per tal de garantir-ne el seu desenvolupament i la seva pervivència.

3. Primeres consideracions

No podem obviar que el desplegament i la implementació de l'ApS com a pràctica educativa en el marc universitari passa, primer, per un suport clar i precís de caràcter normatiu, i segon, per un compromís ferm i decidit de tots els agents implicats, sobretot dels professors i els directors dels diferents òrgans constituents (coordinadors de titulacions, deganats, vicerectorats de docència, etc.), perquè la tasca dels docents és vital per l'èxit de les propostes i la funció dels directors és essencial per a la sostenibilitat a llarg termini d'aquestes experiències (Furco, 2001a). Tal i com hem pogut veure, ni el suport normatiu actual és prou clar ni el compromís dels agents implicats prou decidit.

No obstant això, hi ha altres qüestions a considerar:

1. Cal fer evident que l'ApS és una estratègia d'aprenentatge molt efectiva per als estudiants (Furco, 2001a). Aquest és un convenciment prioritari i necessari per la implicació de tots els nivells en tot el procés d'implementació de l'ApS, com també ho és el fet que hauria de seguir un procés de sistematització, des de l'inici fins al final, com qualsevol altra proposta educativa acadèmica.

2. L'ApS està present avui en moltes propostes educatives en l'àmbit de l'educació no formal, així com també en altres àmbits del sistema educatiu (primària i secundària). La universitat pot beneficiar-se d'aquesta pràctica educativa i situar-la en el nivell que li correspon d'acord amb els requeriments d'aprenentatge en els serveis que es proposin. L'èxit de la seva implementació està determinat pel fet de saber escollir bé els serveis a realitzar i delimitar, de forma clara i amb el suport que calgui, els aprenentatges a assolir.
3. En l'actualitat hi ha diverses experiències d'ApS a les universitats. Qualsevol procés d'implementació hauria de comptar amb aquests antecedents, aprendre de l'experiència acumulada i sumar esforços i iniciatives. L'existència de la xarxa d'ApS universitària pot ajudar molt en aquest sentit, més enllà de la tasca de detecció que cada òrgan universitari hauria de fer d'aquestes pràctiques entre el seu professorat.
4. L'ApS és, sens dubte, una de les grans respostes als reptes que pugui plantejar l'aprenentatge col·laboratiu, tema del congrés d'aquest any. I ho és perquè la dinàmica natural dels projectes d'ApS fa que les interaccions que s'estableixen no siguin només entre professor i alumne o alumne i alumne, sinó que es generen relacions molt eclèctiques per les quals els agents educadors són molts i de característiques molt diverses «que s'encadenen, superposen i retroalimenten entre si» (Rubio, 2009). Això fa que l'alumne hagi de desenvolupar estratègies d'aprenentatge col·laboratiu específiques d'acord amb la varietat de perfils amb els quals haurà d'interactuar: amb les institucions d'acollida, primordialment entitats de servei comunitari i acció cívica amb criteris de distribució i estructuració molt diferents als habituals de l'aula; amb els receptors del servei, bàsicament col·lectius amb dificultats, problemàtiques socials, mancances o necessitats; amb els companys, amb els quals haurà de posar en pràctica la capacitat de col·laboració improvisada on entraran en joc estratègies de resolució de problemes a través del suport mutu; i amb el professor, amb qui haurà d'establir els nous paràmetres d'interacció educativa per tal que l'experiència constitueixi efectivament un aprenentatge.
5. Aparentment, sembla que hi ha una gran diversitat de criteris a l'hora de considerar una experiència d'ApS en el marc universitari, sobretot per les fronteres massa difuminades que hi ha amb altres propostes de servei, com la cooperació i el voluntariat, o amb altres propostes d'aprenentatge com les pràctiques. Per poder evitar aquest tipus de confusions, i sobretot per donar validesa i rigor a la proposta de l'aprenentatge servei en el marc educatiu universitari, seria necessari establir una sèrie de criteris mínims que tot projecte hauria de complir per tal de poder ser considerat Aprenentatge Servei.

Conclusions

És evident que a través de l'Aprenentatge Servei s'aglutina l'aprenentatge de diferents competències bàsiques o específiques, com són el treball en equip interdisciplinari, les habilitats en les relacions personals, el compromís ètic o el raonament crític (ANECA, 2005). Però no ens podem quedar tan sols en això, perquè és una manera esbiaixada d'entendre l'ApS en tot el seu conjunt. I ho és per diferents raons. Si l'ApS fos només una dinàmica específica d'aprenentatge col·laboratiu...

- a. no estariem construint realment ciutadania,
- b. no donariem resposta al requeriment de servei que s'està formulant des de tants racons de la societat vulnerable i precària,
- c. no afavoriríem la qualitat docent amb tot el potencial que té aquesta metodologia,

- d. no aportariem valor afegit en el desplegament de les funcions de la universitat com a espai i actor transformador de la societat,
- e. estariem renunciant a la descoberta i dinamització de nous espais i noves formes educatives en el marc universitari,
- f. menystindriem les enormes possibilitats d'aquesta potentíssima eina educativa, amb tot el seu desplegament d'infinites relacions i interaccions pedagògiques i les múltiples possibilitats de desenvolupament que proporciona.

Aquestes podrien ser bones raons per tenir en compte l'Aprenentatge Servei a l'hora de pensar en els mecanismes de desenvolupament de la societat del futur. Per això, ens cal aprofundir en l'ApS com a recurs formatiu en els diferents perfils universitaris perquè és justament des d'aquesta posició des d'on l'aprenentatge a fer permet l'ancoratge, la relació, la vinculació i la identificació amb el professional que vol esdevenir l'estudiant. Defensem també que l'oferta formativa es vinculi als plans de titulació específics, i que el professorat corresponent sigui el responsable d'incloure aquesta pràctica docent en les seves matèries.

A partir d'aquesta experiència hem començat a treballar en una proposta de criteris que tot projecte hauria de complir, en el marc universitari, per tal de poder ser considerat Aprenentatge Servei. Aquesta proposta es detalla en l'annex.

Bibliografia

- AGENCIA NACIONAL DE EVALUACIÓN DE LA CALIDAD Y ACREDITACIÓN (2005). *Libro blanco para el título de grado en magisterio*. Madrid: ANECA.
- COMES, P. (2007), "Aprenentatge Servei" i "TIC": una potent aliança per al foment de l'educació de la ciutadania. *Escola Catalana*, 42 (436), 34-36.
- DELORS, J. (1996). *Los cuatro pilares de la educación. Informe a la UNESCO de la Comisión internacional sobre la educación para el siglo XXI*. Madrid: Santillana/UNESCO.
- FRANCISCO, A. & MOLINER, L. (2010). El Aprendizaje Servicio en la Universidad: una estrategia en la formación de ciudadanía crítica. *REIFOP*, 13 (4). (Enlace web: <http://www.aufop.com> - Consultada 20 de febrer del 2013).
- FURCO, A. (2001a) El rol del docente en el desarrollo de proyectos de aprendizaje-servicio. A *Escuela y comunidad: La propuesta pedagógica del aprendizaje-servicio. Actas del 3er y 4to Seminario Internacional "Escuela y comunidad"*. Buenos Aires, Ministerio de Cultura y Educación, 35-39.
- FURCO, A. (2001b). Rúbrica de autoevaluación para la institucionalización del aprendizaje-servicio en la educación superior (revisión 2003). *Educación Global Research*, 0, 77-88.
- MARQUÈS, M. (2011). L'aprenentatge servei a la Universitat Rovira i Virgili. *Temps d'Educació*, 41, 95-106.
- MARTÍN, X. (2009). La pedagogía del aprendizaje servicio. A PUIG, J. M. et al. (2009), *Aprendizaje servicio (ApS): Educación y compromiso cívico*, Barcelona: Graó
- MARTÍNEZ, M. (Ed.) (2010). *Aprendizaje Servicio y responsabilidad social de las universidades*. Barcelona: Octaedro – ICE.
- NAVAL, C. (2008). Universidad y conciencia cívica. Algunas experiencias fructíferas: service learning y campus compact. *Revista Sembrando Ideas*. 2.
- PUIG, J.M. (coord) (2009). *Aprendizaje Servicio (ApS). Educación y compromiso cívico*. Barcelona: Graó.
- PUIG, J.M. (Coord.) (2012). *Compromís cívic i aprenentatge a la universitat. Experiències i institucionalització de l'aprenentatge servei*. Barcelona: Graó.
- RUBIO, L. (2009). El aprendizaje en el aprendizaje servicio. A PUIG, J. M. et al. (2009), *Aprendizaje servicio (ApS): Educación y compromiso cívico*, Barcelona: Graó

- SOSKA, T. M.; SULLIVAN-COSETTI, M.; PASUPULETI, S. (2010). Service Learning: Community Engagement and Partnership for Integrating Teaching, Research and Service. *Journal of Community Parctice*, 18: 2-3, 139-147.
- TAPIA, N. (2010). Calidad académica y responsabilidad social: el aprendizaje servicio como puente entre dos culturas universitarias. A MARTÍNEZ, M. (Ed.) (2010). *Aprendizaje Servicio y responsabilidad social de las universidades*. Barcelona: Octaedro – ICE

Qüestions i/o consideracions per al debat

- Quin és el marc legal més idoni per institucionalitzar l'ApS a la universitat?
- Quins són els límits amb el voluntariat, la cooperació i les pràctiques?
- Quines dificultats implica l'aplicació de l'ApS en relació a la dedicació docent?
- Cal determinar uns criteris mínims per valorar l'ApS a la universitat?

Annex

PROPOSTA DE CRITERIS PER VALORAR UNA PROPOSTA UNIVERSITÀRIA D'APRENTATGE SERVEI (APS)

Vist el panorama de l'ApS en la nostra realitat universitària, des de la Xarxa d'Innovació Docent en Aprentatge Servei de la Universitat de Girona ens hem aventurat a fer una primera proposta de criteris mínims que hauria de reunir qualsevol projecte educatiu que vulgui ser considerat aprenentatge servei en el marc universitari. L'hem estructurat a partir de cinc dimensions que ens sembla que recullen prou bé els paràmetres de projecció que cal considerar.

1. En relació a l'aprenentatge

a) APRENTATGE UNIVERSITARI COM A FINALITAT ÚLTIMA

Sempre s'entén com a procés o acció d'aprenentatge, i la seva finalitat última és l'aprenentatge universitari, de tal manera que té sentit la seva realització a la universitat en el marc de la formació acadèmica perquè permet assolir unes competències curriculars de forma òptima.

b) SISTEMATITZACIÓ

Segueix un procediment de sistematització com qualsevol altra pràctica educativa universitària, i posa èmfasi en el treball col·laboratiu per projectes i la practica reflexiva : disseny, programació, execució i avaluació.

c) FORMACIÓ ÈTICA

Inclou una sòlida formació ètica, orientada a enfortir la solidaritat i la responsabilitat cívica, necessària no tan sols per saber copsar les situacions delicades de la pràctica professional, sinó també per saber-se i pensar-se en el món i en el temps amb els altres.

d) PROTAGONISME DE L'ESTUDIANT

L'estudiant és present i participa de forma activa en cadascuna de les fases de sistematització de la proposta d'ApS. D'aquesta manera, s'assegura el coneixement a fons de la proposta, les implicacions que comporta i els resultats que s'esperen tant en el servei com en l'aprenentatge.

2. En relació al servei

a) EL SERVEI COM A MOTIU

La motivació primordial i present transversalment en tot el procés d'aprenentatge és el servei, és a dir, la voluntat de donar resposta a una necessitat real determinada. Es tracta de fer un servei, no pas de rebre'l.

b) ACCIÓ SOCIAL

S'entén servei com una acció social el destinatari de la qual forma part d'un col·lectiu que pateix una mancança o té una necessitat no coberta amb els recursos públics disponibles .

c) PROPÒSIT DE MILLORA

El seu propòsit és, en primera instància, participar activament en la millora de l'entorn més proper i procurar transformacions o canvis en el context d'acció. És, justament, el que dóna sentit a un dels tres pilars bàsics de la universitat: la participació en la millora social.

3. En relació a la universitat

a) VINCULACIÓ INSTITUCIONAL

És una iniciativa estable vinculada directament als òrgans formals de la universitat i inserida en la pràctica docent de les facultats.

b) ELEMENT DE DESENVOLUPAMENT

Es reconeix com a iniciativa que promou la responsabilitat social de la universitat i és motor d'innovació docent i transformació personal-professional de les persones implicades.

c) VALOR ACADÈMIC

Té un valor acadèmic dins d'una assignatura en el marc d'un pla d'estudis. Forma part destacada d'un itinerari educatiu, no n'és un complement.

d) ELEMENT D'IMPACTE

És un element reconegut en l'impacte educatiu i social de la universitat. En aquest sentit, la universitat reconeix aquesta metodologia i pràctica educativa i en facilita la seva aplicació, creant les estructures necessàries i posant els mitjans i recursos pel seu desenvolupament.

4. En relació a la dimensió pedagògica

a) VALOR PEDAGÒGIC PROPI

Té un valor pedagògic propi, amb continguts concrets, objectius definits i competències determinades.

b) VALOR CREDITICI PRINCIPAL

Motiva un valor creditici principal (d'assignatura de titulació) i no secundari (de lliure configuració). L'ApS a la universitat s'explica per l'aportació metodològica que pot significar en la formació dels diferents perfils professionals que s'ofereixen. L'ApS ha d'anar vinculat, articulat i s'ha d'avaluar a partir d'aquestes competències concretes.

c) ELEMENT DE RECERCA

Estableix mesuraments i diagnòstics permanents dels seus processos per tal de millorar-los.

5. En relació a la dimensió social

a) VALOR SOCIAL

Suposa un benefici directe a la comunitat, gratuït, públic i universal.

b) VALOR SIGNIFICATIU

Genera un impacte significatiu a l'estudiant i a la comunitat.

c) ELEMENT DE QUALITAT

A partir de l'anàlisi acurada del context, busca la millor intervenció, que serà:

- i. **Útil:** que realment respongui a una necessitat existent.*
- ii. **Efectiva:** que estigui estructurada amb paràmetres de possibilitat i realitat per tal que produeixi l'efecte esperat.*
- iii. **Veritable:** que sigui realitzable i esdevingui realitzada, i no una simple pretensió o simulació.*